

Kristof Van Assche (2004) *Signs in Time - An interpretive account of urban planning and design, the people and their histories*. Wageningen Universiteit, Wageningen ISBN 90- 8504- 083- 3

Conceptversie – eindversie verschenen in SRO 05/2005, pp. 68-70

Boekbespreking voor SRO

Hoe kunnen geschiedenis, historische kennis en historische objecten een rol spelen in stedelijke planning en ontwerp? Dit is de vraag waarmee Kristof van Assche aanvangt in zijn lijvige studie *Signs in time*. Zijn werk sluit aan bij de opkomende postmoderne benadering in de planologie, en daarmee bij een interpretatieve, interdisciplinaire en kritische benadering van planologische vraagstukken. De theoretische inspiratie komt vooral voort uit de sociologie, antropologie (van sociaal tot narratief), semiotiek (De Saussure, Peirce) en discourse-benaderingen (Foucault). De integratie van ideeën wordt deels pragmatisch gestuurd. Naar gelang de “question at hand” worden postmoderne/poststructurele noties gecombineerd met structuralistisch gedachtegoed, waaronder Verlichtingsideeën over rationaliteit en efficiëntie. Over het geheel genomen is de studie bijzonder ambitieus. Waar Van Assche start met de rol van geschiedenis, mondt het verhaal uiteindelijk uit in een betoog over de aard van goede planning en de rol van kennis daarin. Gezien de actuele discussie met name in Nederland over de mogelijke en wenselijke vorm en reikwijdte van ruimtelijke planning een zeer interessant thema, vandaar dat het belangrijk is stil te staan bij de wijze waarop Van Assche komt tot zijn conclusies en aanbevelingen.

Die conclusies en aanbevelingen mogen er zijn. Het geheel komt uit op een pleidooi voor een sterk procesgerichte benadering, waarbij de kwaliteit van planning met name wordt bepaald door de *organisatie* van het proces en de inbreng van de kennis van *betrokkenen*. Een goed plan is “a plan leading to a situation people are satisfied with.” (p. 309). Doorgaans zal dit relativistische criterium leiden tot een sterk verminderende betekenis van inhoudelijke expertkennis. Alleen wanneer de betrokkenen er niet uit komen of zeer ongewenst resultaat opleveren, zou de staat een eigen, zoveel mogelijke passende oplossing mogen opleggen. Ook dient te staan zorg te dragen voor een aantal Verlichtingsprincipes die Van Assche vanuit een normatieve optiek met nadruk hoog houdt, namelijk *efficiëntie*, *effectiviteit* en *rationaliteit*. In een postmodern perspectief dienen deze criteria echter niet als absolute, maar als contextspecifieke, en daarmee cultureel bepaalde dimensies te worden beschouwd. Over de betekenis van geschiedenis, de startvraag, is de schrijver uiteindelijk kort: “an ideal historical reference is plainly impossible” (p. 111); “it is done in a good way if the inhabitants of the place like it” (p. 313).

De conclusies van *Signs in Time* sluiten nauw aan bij het werk van postmoderne bestuurskundigen, en zijn die zin dan ook niet nieuw. Wat echter verrassend is dat de conclusies voortkomen uit een studie met een duidelijke inhoudelijke oriëntatie. Waar bestuurskundigen van nature al meer procesgericht zijn, waarbij aandacht voor de positie van de betrokkenen voor de hand ligt, dienen planologen zich ook te bekommeren om meer inhoudelijke ruimtelijke aspecten. Het integrerende aan *Signs in Time* is dan ook niet zozeer de conclusie, als wel de onderbouwing. Wat is het traject van de interpretatieve benadering van ruimtelijke vraagstukken naar een sterk relativistische en procesgeoriënteerde oriëntatie op planning?

De opbouw en argumentatie van *Signs in Time* maken het bepaald niet makkelijk dit traject in kaart te brengen. Het boek kent drie delen, die in een lastige verhouding tot elkaar staan. Het eerste deel, 'theoretical frames', legt een breed filosofisch fundament waarbij met name concepten als kennis, macht, en discours worden uitgewerkt. In het tweede deel (Case studies) worden een drietal Nederlandse casussen, ideeënvorming over buurtparken in Almere, de betekenis van volkstuinten in Wageningen (De Eng) en de planning van een archeologisch park in Leidsche Rijn gebruikt als kapstok voor een verdere theoretische uitwerking. Onder de titel 'Identity and the use of history' vormt het derde deel eigenlijk een studie in een studie, waarin een meer standaard opbouw wordt gevolgd van theoretisch kader, conceptueel model en toepassing op een casus, in dit geval de betekenis en gebruik van geschiedenis in de ruimtelijke planning van Oekraïne.

Al deze elementen werpen een ander licht op het vraagstuk van de betekenis van geschiedenis en van planning meer in het algemeen. De Almere-casus illustreert hoe de betekenis van ruimte, in dit geval een mogelijk buurtpark, afhangt van hoe de beelden worden gelezen en gecategoriseerd. Zo staan positieve en negatieve associaties tegenover elkaar (historische plek versus hangplek), alsook verschillende vormen en culturen van categorisering (professioneel, wetenschappelijk-disciplinair, organisatorisch) en daarmee verschillende concepten van natuur, cultuur en kunst. De Wageningen-casus gaat vooral in op culturen van ruimtegebruik en ruimtelijke planning, in relatie tot betekenisgeving en identiteit. Een eerste thema hierbij is de intellectueel, emotioneel en esthetisch geladen betekenis van tuinieren. Daarna volgt een beschrijving van hoe diverse historische beelden van 'De Eng' – als open ruimte, als landbouwgebied – worden ingezet door belanghebbenden om te pleiten voor dan wel tegen een andere inrichting van het gebied. Vervolgens laat de Utrechtse casus zien hoe een bepaalde groep, de archeologen, door een goed strategisch gebruik van historische beelden en kennis, andere betrokkenen, met name de projectontwikkelaars, weten te beïnvloeden. Het derde deel, tenslotte, brengt een aantal van deze lijnen enigszins samen door de relatie te bestuderen tussen historische betekenisgeving en ruimtelijke identiteit. Een interessante bijdrage hierbij is een conceptueel verhaal waarin de wederzijdse relaties worden geduid en besproken tussen vier kernfactoren: persoonlijke identiteit, ruimtelijke identiteit, groepsidentiteit en beelden van de geschiedenis. Centraal staat het idee dat interactie tussen ruimtelijke identiteit/beelden van de geschiedenis enerzijds en persoonlijke identiteit anderzijds noodzakelijk verloopt via de ontwikkeling van groepsidentiteit, en dat deze laatste, als sociale constructie, weer sterk afhangt van het zelfbeeld van de groep. Bovendien betekent de dynamiek van groepsvorming, identiteitsvorming en de complexe interacties met beelden van ruimte en geschiedenis dat de toekomstige richting van ontwikkelingen, en dus ook de mogelijke rol van historische betekenisgeving, fundamenteel onkenbaar is. De recente wending in de Oekraïne, waar het overheidsoptreden is gericht op het construeren van een eigen Oekraïens verleden, vormt daar een goede illustratie van.

Een andere theoretische bijdrage in dit derde deel is het gebruik van metaforen voor planningsprocessen. Planning kan worden gezien als een spel, waarbij het inzetten van kennis als machtsmiddelen interessant is, dan wel als een netwerk van actoren, waarbij communicatie en alliantievorming centraal staan. Vanuit een cultureel perspectief vormt planning een ontmoetingsplek voor culturen en daarmee verschillende kennisbronnen, iets wat met name in onze technocratische ingestelde

samenleving onderbelicht en onderbenut blijft, maar ook een cultuur op zichzelf. Dat laatste illustreert Van Assche met name aan de hand van de Nederlandse context. Zo wijdt hij het gebrek aan flexibiliteit en de overdaad aan regels en dure, niet altijd zo effectieve, procedures van kennisvergaring en overleg in de Nederlands situatie aan een cultuur die sterk gericht is op orde en controle, ter voorkoming van wat wordt getypeerd als chaotische ‘Belgische situaties’.

In hoeverre vormt dit verhaal nu een overtuigende basis voor sterk relativistische en procesgeoriënteerde oriëntatie op planning? Naast de reeds genoemde lastige toegankelijkheid van de tekst zou ik de volgende drie bedenkingen willen opwerpen. Allereerst legt het verhaal over identiteit te veel nadruk op contingentie en relativiteit. Juist sociaal constructivistische benaderingen hebben de laatste tijd veel aandacht besteed aan de wijze waarop processen van identiteitsvorming gepaard gaan met ‘verhardingen’ in de vorm van dominante discoursen en instituties. Daarbij zijn niet alleen zelfbeelden maar ook beelden over anderen essentieel in de ontwikkeling van groepsidentiteiten, iets wat Van Assche wel empirisch illustreert, maar theoretisch expliciet negeert. Het is vreemd dat, ten midden van zo’n rijke theoretische bagage, juist recente bijdragen over identiteit en ruimte ontbreken. Een gelijksoortige kritiek past bij het thema van historische waarden. Vanzelfsprekend is er geen ideaal, absoluut referent voor hoe historische beelden en artefacten in te zetten in planningsprocessen. Maar het past ook niet een constructivistisch perspectief alleen op te hangen aan de wensen en voorkeuren van lokaal betrokkenen. Vragen met name historische waarden vragen niet om een gelaagd perspectief, waarbij betekenisgeving speelt op lokaal/regionaal niveau, op nationaal niveau en op internationaal niveau (denk aan werelderfgoed)? Rondom het thema van cultuurhistorische erfgoed bestaat een uitgebreide en veelzijdige literatuur die toch mogelijk kan worden genegeerd in een studie over de rol van historische kennis en historische objecten in planning.

In het verlengde hiervan is een derde omissie te constateren, namelijk het ontbreken van een discussie over rol van algemeen en gemeenschappelijk belang in het definiëren van wat goede planning is. Het is duidelijk dat Van Assche indirect verwijst naar algemeen belang wanneer hij spreekt over de wenselijkheid van Verlichtingsprincipes en het vermijden van ongewenste resultaten, en naar een gemeenschappelijk belang in zijn pleidooi voor gemeenschappelijke satisfactie als centraal planningscriterium. Wederom ontbreekt een verwijzing naar, en gebruik van, de interessante literatuur over dit onderwerp. Met name de Alexanders (2002, zie ook Bengs, 2005) discussie van algemeen belang had veel helderheid kunnen brengen. Alexander onderscheidt een utilitaristische (aggregatie van individuele preferenties), unitaire (gemeenschappelijke waarden), deontische (principeel-ethisch) en dialogische (procesgericht communicatief) opvatting van het algemeen belang. In Van Assches pleidooi is de laatste opvatting duidelijk dominant, maar zijn betoog sluit ook aan bij de andere opvattingen. Waar Alexander echter de betekenis en beperkingen van de diverse opvattingen, alsook de relaties daartussen, in detail bespreekt, ontbreekt zo’n discussie in *Signs in Time*. Wat dat betreft eindigt het verhaal waar het eigenlijk zou moeten beginnen, namelijk bij het nauwkeurig positioneren en verder brengen van diverse opvatting over goede planning in een breder filosofisch debat. Echt overtuigend is dit manifest voor een postmoderne planning dan ook niet.

Arnoud Lagendijk
Nijmegen School of Management

Literatuur

Alexander, E. R., 2002, "The Public Interest in Planning: From Legitimation to Substantive Plan Evaluation" *Planning Theory* 1 226-249

Planning Theory for the naive?

Christer Bengs, 2005, Theory for the naive? *European Journal of Spatial Development*, june 2005 pp. 1-10 (www.nordregio.se/EJSD/debate050718.pdf)